

Skomakaren och corona

Svartkatt

2020-03-30

I spåren av att coronaviruset sakta har ätit sig in och tagit över alla aspekter av våra liv har många av oss inte bara blivit isolerade hemmasittare, utan också hobby-filosofier och epidemiologer som ställer upp och löser så kallade spårvagnsproblem (trolley problem) på löpande band. Plötsligt kan bisarra frågeställningar om öde öar, grottor, och utilitaristiska beräkningar kring hur många det är rimligt att döda i en given situation verka något mindre abstrakta. Men är de verkligen det?

Det klassiska spårvagnsproblemet handlar om en skenande vagn som i hög hastighet närmar sig en förgrening i järnvägen. På spåren finns ett antal människor som av olika anledningar inte kan ta sig därifrån. Om spårvagnen får löpa fritt, kommer, säg, två människor dö. Men om någon drar i en spak precis vid förgreningen, kan spårvagnen styras om och istället döda en person. Du står vid spaken – vilket alternativ väljer du?

Frågan har diskuterats av såväl glada amatörer som filosofer under lång tid, och det finns många olika svar. På ytan tycks situationen förhållandevis enkel. Två liv verkar enligt en simpel matematisk beräkning vara mer än ett – priset att slå om spårvagnen till det andra spåret verkar vara lägre. Det här är också det alternativet som de flesta människor tycks välja om de tillfrågas. Följdfrågan blir då, har personen som drog i spaken räddat två liv, mördat en person, gjort både och, eller gjort något annat?

Istället för att försöka besvara frågan direkt backar vi ett steg och tittar på några intressanta omständigheter kring vad folk faktiskt väljer att göra. Vi har redan konstaterat att människor tenderar att välja att ingripa för att minska det matematiska antalet offer, trots att detta medför att de aktivt bidrar till att avsluta ett människoliv. Men vad händer om förutsättningarna förändras lite?

Istället för att vara strategiskt placerad vid en förgrening, är nu vår protagonist på en bro ovanför järnvägsspåret. På spåret är två personer fast, som förut. Men det enda sättet att undvika att de dör är nu att knuffa ner en tredje person från bron ner på spåret, så att spårvagnen spårar ur när den kolliderar med denne – underförstått: Den nedknuffade personen dör, de två på spåret räddas.

Vad som är intressant är att nu backar de flesta av oss från den tidigare matematiska analysen – att knuffa ner någon i döden blir för mycket, det blir för nära och för personligt. Men är det egentligen någon filosofisk skillnad på de två exemplen? Här är det lätt att gräva ner sig i en filosofisk och abstrakt diskussion i frågan, men jag skulle istället försöka gräva mig loss genom att sluta betrakta problemet som filosofiskt och se på det som psykologiskt och socialt.

Vad det här exemplet – eller snarare människors reaktioner på det – visar oss är nämligen en liten ledtråd in i hur vi människor är funtade. Vi kan göra abstrakta, närmast kvantitativa värderingar, men vi är också känslodjur som ibland känner starkt för saker – ofta saker i vår närhet, saker som har direkt inverkan i våra liv, och saker vi själva känner igen oss i. Det här är en helt nödvändig social mekanism. Vi kan ofta inte sympatisera fullt ut med alla som far illa ute i världen, utan ”väljer”

(mer eller mindre indirekt) vilka saker som påverkar oss starkt.

Hade vi tagit på oss hela världens lidande hade vi inte pallat. Om vi inte kunde identifiera oss med människor i vår närhet, eller då och då med de långt bort som på något sätt slår an en sträng, så hade vi haft svårt att fungera som sociala varelser. Kanske är det detta som är den relevanta lärdomen av spårvagnsproblemet, och inte vilket val som är moraliskt rätt och riktigt.

Det här är speciellt relevant med tanke på det sätt på vilket spårvagnsproblemet är uppbyggt. Spårvagnsproblemet beskriver inte bara en osannolik situation, är inte bara extremt specifikt, utan, skulle jag hävda, praktiskt omöjligt främst på grund av ett skäl som lätt hamnar i bakgrunden: Tillgången till perfekt information. Och här har vi en av de andra fallgroparna när det kommer till att försöka överföra sådana tankeexperiment till situationer i verkliga livet. Våra handlingar är *aldrig* baserade på perfekt information. Det finns alltid en större eller mindre grad av osäkerhet, och ju vidare frågor vi försöker agera inom, desto större blir den osäkerheten.

För stor hänsyn till abstrakta filosofiska resonemang kan maskera omfattande osäkerhet och få oss att ta beslut på riggade premisser. I samhällsdebatten generellt kan det här exempelvis skönjas i frågor kring vem det är som äger problemformuleringen. Att äga problemformuleringen innebär inte bara vad som diskuteras och hur det görs, utan också ett vedertaget anspråk på en förklaringsmodell – hur saker och ting egentligen *är*.

Det går att på ett oflexibelt sätt strikt tillämpa principer, det går att vara en principlös opportunist som vänder kappan efter vinden. Men det går också att i båda fallen och alla skillnadsgrader mellan dem basera sitt resonemang på en falsk bild av hur verkligheten faktiskt ser ut.

Efter den här genomgången kan vi så sakteliga försöka stiga ner i verkligheten och in i den pågående diskussionen om pandemins utbredning och om olika åtgärder mot den. För samtidigt som kampen mot pandemin går vidare pågår också en kamp om vem som har vidtagit bäst eller sämst åtgärder, och den kampen är till kanten fylld av tvärsäkra påståenden, killgissningar, och starkt ideologiska infallsvinklar.

Den kanske främsta diskussionen just nu är huruvida olika länder vidtagit för starka eller för svaga åtgärder mot spridningen. Här är det viktigt att påpeka att båda sakerna kan vara sanna på samma gång. Det är nämligen inte bara frågan om hur starka åtgärderna är, utan vad de består av. Denna diskussion är till fullo laddad av olika spårvagnsscenario, byggda på tveksamma grundantaganden.

Om vi börjar i änden av åtgärder som har vidtagits på vissa håll och som det råder stor debatt kring, så kommer karantän väldigt högt upp. På ytan kan karantän tyckas vara en robust åtgärd och en stark faktor när det gäller att bekämpa spridningen av viruset. Men redan vid själva definitionen stöter vi på problem. När vi

säger karantän, pratar vi om in- och utresestopp i städer, regioner eller hela länder? Eller pratar vi om att isolera de som är sjuka från övriga samhället?

När det gäller det förstnämnda fallet så finns det ganska goda grunder att betvivla åtgärdens positiva effekter. Som geografen och historikern Graham Mooney sade i podcasten *Against the Grain* härom veckan så har sådana åtgärder i sig själva historiskt väldigt lite korrelation med lyckade epidemistopp. Problemet, ur ren spridningssynpunkt, är helt enkelt att dessa åtgärder i princip aldrig sätts in i tid ändå, men ofta också att de även när de är på plats misslyckas med att stoppa spridningen. Epidemier av det här slaget är aldrig en nationell fråga, utan en global.

Medan Trump och andra har försökt demonisera asiatiska länder, främst Kina, för att skifta fokus från de egna problemen, så har det från annat håll lyfts fram att Asien har lyckats hejda spridningen bättre än i övriga världen – kanske framförallt Europa och USA. Om vi tittar på hur det ser ut med smittspridningen – en förvisso ganska vansklig och mycket osäker gissningslek där mörkläggningar kan förekomma – så tycks det stämma. Men det ser inte heller ut att finnas en korrelation med hårda karantänåtgärder, varken i Europa (jämför Frankrike och Nederländerna) eller Asien (jämför Kina och Sydkorea).

Den gemensamma nämnaren för de länder i Asien som lyckats bromsa spridningen är istället att de vidtagit åtgärder tidigt. Bland annat snabbt tagit fram tester och identifierat smittade personer och isolerat dem för behandling. Ibland har karantänliknande åtgärder varit en del av detta, ibland enbart i mindre eller ingen utsträckning. Länder som gått ut hårt med karantän, å andra sidan, som exempelvis Italien, har inte alls lyckats stoppa spridningen. En anledning till att Asien tycks ha lyckats bättre är enkel men också lätt att glömma: De har nyligen drabbats av liknande epidemier och har alltså färsk erfarenheter att luta sig tillbaka på.

Reseförbuden och de stängda gränserna har istället ofta varit en del av en racistisk, auktoritär och imperialistisk politik, en slags katastrofopportunist, där det tydligaste exemplet är USA, som stängde gränserna i ett skede där spridning redan pågick, och dessutom till en början gjorde det mot vissa länder och regioner men inte andra, helt utan grund i var och hur smittan spreds. Stängda gränser till trots så fortsatte smittan att spridas, för att regeringen var ovillig att börja stänga ner affärsverksamhet och industrier, på ekonomiska grunder.

Angående vilka åtgärder som istället är bra, finns det andra som kan uttala sig mer detaljerat, men att minska hastigheten med vilket viruset sprids genom att minska rörligheten i samhället – dvs ställa in större evenemang och uppmana till självisolering, samt se till att riskgrupper kan klara sig utan att ge sig ut, tillhör de viktiga. Dessutom finns den stora elefanten i rummet: Det spelar mindre roll vilka åtgärder eller undantagslagar som stater nu snabbt försöker införa – en av de verkliga grunderna till att pandemin utvecklas till en katastrof är underfinansierad, utsåld och byråkratiserad (New Public Management etc) sjukvård överallt i världen.

Jag kan själv inte påstå mig veta bättre än någon annan om hur epidemier sprids,

men det tycks finnas goda skäl att i denna stora osäkerhet fokusera på åtgärder som är påtagliga och praktiska. Riskerna med utökad övervakning och kontroll är stora och vinsterna ytterst spekulativa – vi vet också att stater ofta först och främst prioriterar kontroll över människors välmående i krisartade situationer. Vi riskerar att hamna i en situation där vi löser spåravagnsproblem utan att känna till insatserna, och därmed slå oss själva i bojor och kasta bort nycklarna.

Saker som bättre sjukvård är däremot konkreta och en grundbult för att göra epidemier så lindriga som möjligt. Initiativ som grupper för ömsesidig hjälp, krav på avskrivningar av lån och hyror, försörjningsstöd för de som blir utan pengar till livsnödvändigheter, och så vidare, är andra aspekter som är praktiska och som kan ha positiva effekter på såväl kort som lång sikt. Mitt råd skulle därför vara att inte fastna i för mycket gissningar, och att vara lika misstänksam mot auktoritära åtgärder som mot bristen på åtgärder där syftet kan vara att värna om ekonomiska intressen snarare än människor. Istället kan ett rimligt fokus vara frihetliga, konkreta, och omhändertagande svar på problemen vi står inför.

För att parafrasera vad en anarkist från den tidigt drabbade amerikanska västkusten skrev på Twitter häromdagen. Det är okej att erkänna att ett anarkistiskt samhälle skulle vara mindre effektivt än ett auktoritärt när det exempelvis gäller att effektivt sätta en hel stad eller region i karantän. Men om vi ser till helheten, till hur samma auktoritära samhällen tvingar in både djur och människor i olika miljöer och beteendemönster, hur de prioriterar makt framför människors välmående, så finns det ingen anledning att tro att auktoritära metoder på något sätt är en rimlig eller bra lösning, men all anledning att förstå att det samhälle som byggs med sådana medel också behöver upprätthållas med hot och piska.

För anarkister knyter allt det här an till en mer historisk och filosofisk diskussion om sociala hierarkier och auktoritet. Jag själv tillhör de som definierar anarkismen som, bland annat, motstånd mot *alla* sociala hierarkier, och all auktoritet. Det är också den definitionen som används i anarkism.infos introduktionspamflett till anarkism. Som jag har skrivit förut så tycker jag att det finns goda skäl till detta. En del av det resonemanget hänvisar tillbaka till en diskussion Bakunin förde på samma ämne, där det kan tyckas att han böjer sig för "skomakarens" auktoritet – något många använt för att bygga en definition av anarkismen som motstånd mot "orättfärdiga" hierarkier och auktoriteter – för mig en komplett intetsägande definition. Bakunin skriver:

Följer därav att jag förkastar all auktoritet? Denna tanke är mig fjärran. När det är fråga om stövlar hänvisar jag till skomakarens auktoritet; om det är fråga om ett hus, en kanal eller en järnväg rådfrågar jag arkitekten eller ingenjören. För ett visst speciellt kunnande vänder jag mig till den ene eller andre lärde.

Saken tycks klar – viss auktoritet tycks befogad enligt Bakunin. Eller? I nästa mening tvärvänder dock resonemanget:

Men jag låter varken skomakaren, arkitekten eller den lärde tvinga på mig någonting. Jag lyssnar fritt och med all den respekt som deras intelligens, karaktär och kunskap förtjänar, men förbehåller mig samtidigt min obestridliga rätt att kritisera och kontrollera. Jag nöjer mig inte med att rådfråga en enda specialist, jag rådfrågar flera stycken, jag jämför deras åsikter och jag väljer den som förefaller mig vara rimligast. Men jag erkänner ingen ofelbar auktoritet, inte ens i mycket speciella frågor; följaktligen tror jag inte obetingat på någon, vilken respekt jag än må ha för den enes eller andres hederlighet och uppriktighet. En sådan tro skulle få ödesdigra följder för mitt förnuft, för min frihet och för själva framgången i mina företag; den skulle genast förvandla mig till en dum slav och ett verktyg för andras vilja och intressen.

När Bakunin i början skriver om auktoritet, verkar det mer strikt talat vara *expertis* han avser. Ett faktum att förhålla sig till och självständigt utvärdera, inte en auktoritet att automatiskt lyda. En fråga om autonomi såväl som tillit, där varken vi eller någon annan någonsin har perfekt kunskap om saker vilka vi ändå behöver förhålla oss till och agera på.

På samma sätt som det finns en sådan spänning mellan kunskap och autonomi, så finns det en liknande mellan kalkylerande resonemang och känslomässiga reaktioner, samt mellan glasklara hypotetiska exempel och en luddig verklighet. För att sno ett citat från en annan text jag skrivit:

Känslors underordnande under förnuft rättfärdigas ofta genom att beskriva sympatier för djur som opålitliga. I själva verket är sympatier för djur så pålitliga att varenda institution för exploatering av djur utvecklat någon slags verktyg för att underminera dem. Så snarare än att enbart fokusera på logik och konsekvent formalitet kan vi med fördel komma ihåg våra känslomässiga kopplingar till djur, och samtidigt utmana oss själva och andra till att överbrygga de konstruerade hinder för att dessa känslor ska kunna utvecklas ytterligare. [...] På så sätt ifrågasätts det patriarkala privilegierandet av abstrakta principer.

Om något, så kanske det är detta vi behöver hålla i åtanke, mellan skomakare, spårvagnar, mellan kunskap, principer, känslor och virus epidemier.

Men, ta mina och Bakunins ord med en nypa salt, och tänk och känn själva också. Gör vi det, så tror jag att vi har en chans att bygga starkare frihetliga gemenskaper, som inte bara mildrar effekterna av den kris vi försatts i nu, utan också fungerar som en vägvisare bortom den.

Anarchist Archive

anarchist-archive.org · anarchist-archive@riseup.net